

प्राङ्गारिक मल अनुदान निर्देशिका, २०६८
(नेपाल सरकार मा.मन्त्रीस्तरबाट मिति २०६८/८/२३ मा स्वीकृत)

पहिलो संशोधन मिति: २०७१/०२/२२

प्रस्तावना: नेपालमा रासायनिक मलको उत्पादन नभएको र आयातित रासायनिक मल पनि पर्याप्त मात्रामा उपलब्ध हुन नसकेकोले माटोको उर्वराशक्तिलाई कायम राख्दै रासायनिक मलको परिपूरकका रूपमा प्राङ्गारिक मलको उत्पादन प्रवर्द्धन गर्नुपर्ने भएकोले र प्राङ्गारिक मलको उत्पादन कृषकस्तरमा व्यवसायोन्मुख हुदै गएको तथ्यलाई समेत मध्य नजर गर्दै नेपाल सरकारले स्वदेसमा उत्पादित प्राङ्गारिक मलमा अनुदान दिई यसको व्यवसायीकरण प्रवर्द्धन गर्न नेपाल सरकारको राष्ट्रिय कृषि नीति तथा आ.व. ०६८/६९ को बजेट बक्तव्यमा उल्लेख भए बमोजिम कृषकहरुलाई प्राङ्गारिक मल सहुलियत मूल्यमा उपलब्ध गराउनका लागि कृषि विकास मन्त्रालयले यो निर्देशिका जारी गरेको छ ।

परिच्छेद १

प्रारम्भिक

१. संक्षिप्त नाम र प्रारम्भ: (१) यस निर्देशिकाको नाम “प्राङ्गारिक मल अनुदान निर्देशिका, २०६८” रहेको छ ।

(२) यो निर्देशिका तुरुन्त प्रारम्भ हुनेछ ।

२. परिभाषा : विषय वा प्रसंगले अर्को अर्थ नलागेमा यस निर्देशिकामा,

(क) “निर्देशिका” भन्नाले “प्राङ्गारिक मल अनुदान निर्देशिका, २०६८” रहेको छ ।

(ख) “मल” भन्नाले प्राङ्गारिक मल सम्भन्धुपर्छ ।

(ग) “प्राङ्गारिक मल” भन्नाले कृषिवालीको लागि आवश्यक पोषक तत्व उपलब्ध गराउनका लागि बोट विरुवा वा वनस्पति तथा पशुजन्य पदार्थ वा जीवजन्तुको मलमूत्र वा अन्य आवश्यकिय प्राङ्गारिक पदार्थ कुहाएर तयार गरिएको कार्बनयुक्त पदार्थ सम्भन्धुपर्छ । जस्तै: भर्मिकम्पोष्ट, धुलो प्राङ्गारिक मल, दानेदार प्राङ्गारिक मल लगायतका अन्य प्राङ्गारिक मलहरु ।*

(घ) “समिति” भन्नाले अनुदान वितरण व्यवस्थापन सम्भन्धुपर्छ ।

(ङ) “कम्पनी” भन्नाले कृषि सामग्री कम्पनी लिमिटेड सम्भन्धुपर्छ ।

(च) “मन्त्रालय” भन्नाले कृषि विकास मन्त्रालय सम्भन्धुपर्छ ।

---

*पहिलो संशोधन २०७१ बमोजिम संशोधित ।

परिच्छेद २

अनुदान कार्यक्रम

३. **अनुदान दिईने:** (१) यस निर्देशिका बमोजिमको अनुदान कृषि सामाग्री कम्पनी लिमिटेड वा कुनै सरकारी संस्थान वा कम्पनी मार्फत किसानलाई वितरण गरिने प्राङ्गारिक मलमा प्रदान गरिनेछ ।
- (२) कम्पनीले खरिद गरेको मलको मूल्य र अनुदानमा उपलब्ध गराउदा कायम हुने मूल्य बीचको फरक रकम मन्त्रालयद्वारा कम्पनीलाई अनुदानको रुपमा उपलब्ध गराईने छ ।
- (३) किसानलाई अनुदानमा उपलब्ध गराईने मलको परिमाण र मलको मूल्य समितिले निर्धारण गरे बमोजिम हुनेछ ।
- (४) अनुदान स्वदेशमा उत्पादित प्राङ्गारिक मलमा मात्र उपलब्ध गराइनेछ ।
- (५) स्वदेशमा उत्पादन भई मन्त्रालयमा स्थायी दर्ता भएका प्राङ्गारिक मललाई मलबीउ ढुवानी कार्यक्रम अन्तर्गत समावेश गराउन सकिनेछ ।*
४. **अनुदान उपलब्ध गराइने आधार:** (१) यस निर्देशिका बमोजिम प्रदान गरिने अनुदानको प्रयोजनको लागि कृषि सामाग्री कम्पनीले खरिद गर्ने तथा प्राङ्गारिक मलमा देहाय बमोजिमको मापदण्ड पूरा भएको हुनुपर्नेछ ।
- (क) देहाय बमोजिमको मापदण्ड र गुणस्तर पूरा भएका**,

मापदण्ड (criteria)	गुणस्तर
न्यूनतम जम्मा नाइट्रोजन (N) % (dry basis)	१.५
न्यूनतम जम्मा फोस्फोरस (P_2O_5)% (dry basis)	०.५
न्यूनतम जम्मा पोटास (K_2O)% (dry basis)	१.५
चिस्यान (moisture)% (dry basis)	≤ 30
प्राङ्गारिक कार्बन (Organic Carbon % (dry basis)	१०-२०
कार्बन : नाइट्रोजन (C:N ratio) अनुपात	अधिकतम २०:१
पि. एच. (pH)	६.५ - ७.५
रङ्ग (color)	कालो, खैरो र अन्य
गन्ध odour (smell)	गन्ध रहित, माटो जस्तो गनाउने
रोगका जीवाणुहरु pathogens	शुन्य
मेश आकार स्क्वायर मिलिमिटर (Mesh Size, mm)	१२.५ मि.मि × १२.५ मि.मि
गह्रौं धातुहरु विशेषत	
आर्सेनिक Arsenic (As) mg/kg	अधिकतम १०
क्याडियम Cadmium (Cd) mg/kg	५-१०
क्रोमियम Chromium (Cr) mg/kg	अधिकतम ५०
शिशु Lead (Pb) mg/kg	अधिकतम १००
पारो Mercury (Hg) mg/kg	अधिकतम २

*पहिलो संशोधन २०७१ बमोजिम थप ।

**पहिलो संशोधन २०७१ बमोजिम संशोधित ।

- (ख) मलको बोरामा व्यापारिक नाम (trade name) उल्लेख भएको,
- (ग) मलको उत्पादन र खपत गरिसक्नु पर्ने मिति, ब्याच नम्बर र तौल प्रष्टरूपमा देखिने गरी सुरक्षित रूपमा प्याकिङ्ग गरेको,
- (घ) मलमा पाईने पोषकतत्वको मात्रा प्रत्येक प्याकिङ्गमा उल्लेख गरेको,
- (ङ) समितिले तोके वमोजिमको अन्य आधार पूरा गरेको ।
- (२) कम्पनीले उपदफा (१) मा तोकिए वमोजिम आधार पूरा भएको मल खरिद गरी कृषकहरुलाई उपलब्ध गराउँदा रासायनिक मल अनुदान वितरण सम्बन्धमा व्यवस्था भए वमोजिम विक्री वितरण गर्ने व्यवस्था मिलाउनु पर्नेछ ।

परिच्छेद ३

अनुदान वितरण व्यवस्थापन सम्बन्धी

५. अनुदान वितरण व्यवस्थापन समिति: (१) यस निर्देशिका वमोजिम अनुदानमा उपलब्ध गराईने मलको व्यवस्थापनको लागि देहाय वमोजिमको समिति रहने छ

(क)	सचिव, कृषि विकास मन्त्रालय	-संयोजक
(ख)	सह-सचिव, अर्थ मन्त्रालय	-सदस्य
(ग)	सह-सचिव, प्रशासन महाशाखा, कृषि विकास मन्त्रालय	-सदस्य
(घ)	रजिष्ट्रार, सहकारी विभाग	-सदस्य
(ङ)	महा-निर्देशक, कृषि विभाग	-सदस्य
(च)	प्रबन्ध सञ्चालक, कृषि सामग्री कम्पनी लिमिटेड	-सदस्य
(छ)	सहसचिव (मन्त्रालयको कृषि सामग्री व्यवस्थापन शाखा हेर्ने)	-सदस्य सचिव

- (२) उपदफा (१) वमोजिमको समितिको बैठक आवश्यकतानुसार बस्नेछ ।
  - (३) समितिको बैठकमा समितिले सम्बन्धित विज्ञलाई आमन्त्रण गर्न सक्नेछ ।
  - (४) समितिले मल वितरणको मापदण्ड बनाई लागु गर्नेछ ।
  - (५) समितिले बैठकको कार्यविधि आफै निर्धारण गर्नेछ ।
  - (६) समितिको बैठक भत्ता कम्पनीको नियमानुसार हुनेछ ।
६. समितिको काम, कर्तव्य तथा अधिकार: (१) समितिको काम, कर्तव्य तथा अधिकार देहाय वमोजिम हुनेछ,
- (क) अनुदानित मूल्यमा विक्री वितरण गरिने मलको लागतको आधारमा विक्री मूल्य निर्धारण गर्ने,

- (ख) कम्पनीलाई दिनु पर्ने अनुदान रकम निकासको लागि कृषि विकास मन्त्रालयमा सिफारिश गर्ने,
- (ग) किसानलाई अनुदानमा उपलब्ध गराइने मलको परिमाण तोक्ने,
- (घ) अनुदानित मूल्यमा उपलब्ध गराइने मलको खरिद, संचय, तथा विक्री वितरण गरे बापत कम्पनीलाई दिनु पर्ने कार्य सञ्चालन खर्च (Overhead cost) निर्धारण गर्ने,
- (ङ) कम्पनीलाई उपलब्ध गराइने अनुदान रकमको हिसाब फछ्यौट तथा फरफारक गर्ने गराउने,
- (च) जिल्लास्तरमा मलको वितरण व्यवस्था प्रभावकारी बनाउन जिल्लास्तरीय समितिलाई निर्देशन दिने । साथै, स्थानिय निकायहरूसंग यस्ता मल उत्पादन कार्यक्रम समन्वयात्मक ढङ्गले उत्पादन गर्ने सम्बन्धमा कार्य अगाडि बढाउन निर्देशन दिने ।
- (छ) मापदण्डबमोजिमको मल वितरण भए/नभएको एकिन गरी न्यून गुणस्तरको मल उत्पादन र वितरण गर्ने फर्म/व्यवसायलाई कानुन अनुसार कारवाहीका लागि सम्बन्धित निकायलाई निर्देशन दिने ।
- (ज) अनुदान वितरण सम्बन्धी अन्य आवश्यक काम गर्ने, गराउने ।

७. प्राविधिक उपसमितिको गठन: (१) दफा ५ बमोजिमको अनुदान वितरण व्यवस्थापन समितिको काम कार्यमा सहयोग प्रदान गर्न समिति अन्तरगत देहायका पदाधिकारी रहेको एक प्राविधिक उपसमिति रहनेछ ।

(क)	सहसचिव (मन्त्रालयको कृषि सामग्री व्यवस्थापन शाखा हेर्ने)	संयोजक
(ख)	प्रतिनिधि, कृषि सामग्री कम्पनी लिमिटेड	सदस्य
(ग)	उपसचिव, बजेट तथा कार्यक्रम महाशाखा, अर्थ मन्त्रालय	सदस्य
(घ)	वरिष्ठ कृषि अर्थ विज्ञ, कृषि व्यवसाय प्रवर्द्धन तथा तथ्यांक महाशाखा, कृषि विकास मन्त्रालय	सदस्य
(ङ)	प्रमुख, कृषि सामग्री व्यवस्थापन शाखा, कृषि विकास मन्त्रालय	सदस्य सचिव
- (२) उपदफा (१) बमोजिमको उपसमितिले समितिको नियन्त्रण र निर्देशनमा रहि समितिको कार्य सम्पादनमा सहयोग गर्नु पर्नेछ ।

(३) प्राविधिक उपसमितिको अन्य काम कर्तव्य तथा अधिकार समितिले तोकेबमोजिम हुनेछ ।

७.क. प्राङ्गारिक मल लागत मूल्य विश्लेषण समिति:* (१) प्राङ्गारिक मलमा अनुदान उपलब्ध गराउने सन्दर्भमा स्वदेशभित्र उत्पादन भएका प्राङ्गारिक मलहरूको लागत मूल्य विश्लेषण गरी सिफारिस गर्न मन्त्रालयले प्राङ्गारिक मल लागत मूल्य विश्लेषण समिति गठन गर्न सक्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम गठन हुने समितिको काम, कर्तव्य र अधिकार मन्त्रालयले निर्णय गरे बमोजिम हुनेछ ।

८. **मल आपूर्ति तथा वितरण व्यवस्थापन समिति:** (१) जिल्लास्तरमा मलको नियमित आपूर्ति, वितरण तथा अनुगमन गर्न देहाय बमोजिमको मल आपूर्ति तथा वितरण व्यवस्थापन समिति रहनेछ,

(क)	प्रमुख जिल्ला अधिकारी	संयोजक
(ख)	स्थानीय विकास अधिकारी	सदस्य
(ग)	प्रमुख, जिल्ला कृषि विकास कार्यालय	सदस्य
(घ)	प्रमुख, डिभिजन सहकारी कार्यालय	सदस्य
(ङ)	प्रमुख, कृषि सामग्री कम्पनी लिमिटेड	सदस्य
(च)	मल निरीक्षक, जिल्ला कृषि विकास कार्यालय	सदस्य सचिव

(२) खण्ड (च) बमोजिम मल निरीक्षक नतोकिएको जिल्लामा सम्बन्धित जिल्ला कृषि विकास कार्यालयको प्रमुखले तोकेको अधिकृतले समितिको सदस्य सचिवको कार्य सम्पादन गर्नु पर्नेछ ।

९. **निर्देशिकाको व्याख्या:** (१) अनुदान वितरण सम्बन्धी यस निर्देशिकाको व्यवस्था अपूर्ण तथा अस्पष्ट भएमा वा निर्देशिकाको कार्यान्वयनमा व्यवधान भएमा समितिको निर्णय बमोजिम हुनेछ ।

---

*पहिलो संशोधन २०७१ बमोजिम थप ।